

Katarzyna Żmuda

Uniwersytet Rzeszowski

Niewolnictwo czasów współczesnych

1. Słowo wstępne

W obecnych czasach państwa zwracają szczególną uwagę na ochronę swoich obywateli, na poszanowanie ich praw i wolności, jednakże nie zawsze udaje się im tę ochronę zapewnić. Na ludzi czyha wiele potencjalnych zagrożeń, a jednym z nich jest przestępstwo „handlu białymi niewolnikami”, czyli handel ludźmi ogoławający z podstawowych praw i wolności człowieka. Nietykalność cielesna, wolność, a szczególnie godność będąca przyrodzonym i niezbywalnym dobrem¹ są niestety z biegiem lat coraz bardziej zagrożone. Szacuje się, że niewolnictwo dotyka nawet 40,3 milionów² osób na całym świecie, z czego ponad 70% stanowią kobiety i dziewczynki³.

Niewolnictwo wielu osobom kojarzy się przede wszystkim z czasami starożytnymi, gdzie ludzi dzielono na wolnych⁴ i zniewolonych, ale i z późniejszymi epokami, gdzie na pierwszy plan wybijało się tzw. „czarne niewolnictwo”⁵. Od czasów powszechnego i akceptowalnego podziału ludzi na wolnych i niewolników minęło wiele lat, więc można zakładać, iż obecnie niewolnictwo odeszło w zapomnienie. Niestety rzeczywistość jest zgoła inna i choć formy eksploatacji ludzi wyglądają nieco inaczej, to ludzkość wciąż musi mierzyć się z powszechnym charakterem przestępstwa handlu ludźmi. Niewolnictwo jest obecnie bowiem zakazane we wszystkich krajach na świecie, ale de facto praktykuje się je wszędzie – w formie

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).

² Dane pochodzące z The International Labor Organization, [humantraffickinghotline.org](https://www.ilo.org/humantraffickinghotline.org) (dostęp: 27.05.2022).

³ Global Report of Trafficking in Persons 2020, UNODC (dostęp: 27.05.2022).

⁴ I. Biezuńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987, s. 28–30.

⁵ Tamże, s. 322.

handlu ludźmi nazywanego niewolnictwem XXI wieku⁶ lub nowoczesnym niewolnictwem⁷.

Powtarzając za byłym sekretarzem ONZ Ban Ki-moonem⁸, „Handel ludźmi jest jednym z najbardziej haniebnych bolączek naszego świata – okrutną formą pogwałcenia praw człowieka, czyniącą z życia ludzkiego przedmiot handlu, sprzedaży, eksploatacji, nadużyć, w końcu obracającą je w ruinę. Żaden kraj nie jest od niego wolny, a miliony ludzi są nim nadal zagrożone”⁹. Handel ludźmi jest zatem problemem każdego kraju i każdego społeczeństwa, które kreują popyt na towary będące wynikiem pracy przymusowej czy usługi świadczone przez ofiary procederu powiązanego z wykorzystywaniem seksualnym. Dlatego też przeciwdziałać mu powinni wszyscy, zarówno państwa, jak i współodpowiedzialne społeczności.

2. Uniwersalna definicja handlu ludźmi

Problematyka handlu ludźmi była niejednokrotnie poruszana na arenie międzynarodowej¹⁰, choć z różnym skutkiem. Sam termin „handel białymi niewolnikami”¹¹ wywołano już w 1904 r. w dokumencie Porozumienie międzynarodowe z 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami¹², jednak pierwsza legalna definicja handlu ludźmi pojawiła się dopiero w Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętym przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (dalej: Protokół z Palermo)¹³.

⁶ R. Runiewicz-Jasińska, *Handel ludźmi – współczesna zbrodnia przeciwko godności. Kazus europejskich szlaków handlowych* [w:] *Zbrodnia i kara. Ludobójstwo – zbrodnie wojenne – zbrodnie przeciwko ludzkości*, red. W. Waławczyk, K. Żarna, Toruń 2011, s. 210.

⁷ J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 315.

⁸ Ban Ki-moon – południowokoreański polityk, od 17 stycznia 2004 do 10 listopada 2008 r. minister spraw zagranicznych i handlu Korei Południowej, od 1 stycznia 2007 do 31 grudnia 2016 r. sekretarz generalny Organizacji Narodów Zjednoczonych.

⁹ <https://www.unic.un.org.pl/crime-congress-2015/handel-ludzmi/2695> (dostęp: 28.05.2022).

¹⁰ Chociażby za sprawą międzynarodowej konferencji poświęconej problematyce handlu ludźmi z Paryża z 1902 r., międzynarodowego porozumienia z dnia 18 maja 1904 r. czy międzynarodowej konwencji z dnia 4 maja 1910 r. podpisanych w Paryżu.

¹¹ S. Mościcki, *Niewolnictwo w czasach współczesnych* [w:] *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko bezbronnym*, red. J. Stojer-Polańska, Poznań 2020, s. 230.

¹² K. Liedel, *Transsektorowe obszary bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011, s. 145.

¹³ Porozumienie międzynarodowe z 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).

W art. 3 Protokołu z Palermo wskazano kluczowe definicje, na podstawie których łatwiej jest państwowi kodyfikować i penalizować przestępstwo handlu ludźmi. Jak napisano: „(a) »handel ludźmi« oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności, lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów;

(b) zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa pod literą (a), nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, o której mowa pod literą (a);

(c) werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za »handel ludźmi« nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod, o której mowa pod literą (a);

(d) »dziecko« oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia”¹⁴.

Protokół ten wysnuwa zatem kilka głównych form handlu ludźmi, tj. wykorzystania w przemyśle erotycznym, wykorzystania do pracy lub usług o charakterze przymusowym, niewolnictwa i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, usuwania organów oraz wykorzystania seksualnego dziecka. Jednakże jego postanowienia stosuje się wyłącznie w przypadku przestępstw o charakterze międzynarodowym i popełnionych przez zorganizowane grupy przestępcze¹⁵. Jego rozwinięciem i uzupełnieniem jest Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r.¹⁶, w której powtórzono główne założenia. Czynnikiem odróżniającym jest to, iż postanowienia tej Konwencji stosuje się niezależnie od tego, czy przestępstwo ma charakter międzynarodowy bądź dokonała go zorganizowana grupa przestępcza¹⁷ czy jednostka.

Protokół z Palermo jest obecnie najważniejszym dokumentem traktującym o przeciwdziałaniu handlowi ludźmi. Z racji wprowadzonych w nim definicji stał się podstawą do kreowania prawa krajowego w tym zakresie.

¹⁴ Art. 3 Protokołu z Palermo (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).

¹⁵ Art. 4 Protokołu z Palermo (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).

¹⁶ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (Dz.U. 2009, nr 20, poz. 107).

¹⁷ Art. 5 Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (Dz.U. 2009, nr 20, poz. 107).

3. Formy handlu ludźmi

Handel ludźmi występuje w wielu formach, m.in. jako handel w celu świadczenia usług seksualnych, praca przymusowa, handel dziećmi, handel narządami, tkankami i komórkami oraz jako handel kobietami w celu doprowadzenia do zawarcia przymusowych małżeństw¹⁸.

a) handel w celu świadczenia usług seksualnych

Opisując handel w celu świadczenia usług seksualnych będący formą przemocy wobec kobiet, zaznaczyć należy, iż odnosi się zarówno do przymusowej prostytucji, jak i rozwijania seksprzemysłu. Prostytucja, wywodząca się z łac. *prostitutio*, oznacza nierząd uprawiany w celu osiągnięcia zysku. Definiowana jest również jako utrzymywanie przypadkowych stosunków seksualnych, bez zaangażowania emocjonalnego i pobieranie za świadczone usługi określonych opłat¹⁹. I choć sama prostytucja w Polsce nie jest penalizowana, to Kodeks karny wymienia inne powiązane z nią przestępstwa²⁰. Jest spora grupa kobiet świadomie podejmująca pracę w seksbiznesie, w tym pracę wyjazdową w celu osiągnięcia większych zarobków²¹, jednakże równie liczna jest grupa kobiet zwabiana podstępem przez handlarzy. Oprawcy oferują zazwyczaj pracę w restauracjach, domach opieki czy domach pomocy społecznej, tak więc żerują na kobietach, które do opuszczenia domu (i kraju) zmusiła trudna sytuacja ekonomiczna. Zarówno w przypadku kobiet zwabianych do pracy, jak i zawodowych prostytutek występuje czynnik zależności od sutenerów – kobiety są zastraszane, poniżane i narażone na przemoc psychiczną oraz fizyczną. Traktowane są w sposób urągający ludzkiej godności²².

b) praca przymusowa

Kolejną formą wykorzystywania ludzi jest zmuszanie ich do pracy przymusowej. Zgodnie z art. 2 Konwencji nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjętej w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. „praca przymusowa lub obowiązkowa oznacza wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie”²³. Człowiek świadomie decydujący się na pracę również może być wykorzystany, jednak nie ciąży na nim brak możliwości rezygnacji. W pracy przymusowej osoba jest sprzedawana i/lub eksploatowana pod groźbą lub przymusem, zarówno w charakterze pracownika – niewolnika, jak i jako źródło narządów sprzedawanych później za zawrotne sumy. Polska

¹⁸ Global Report on Trafficking in Persons 2020, UNODC (dostęp: 27.05.2022).

¹⁹ U. Świętochowska, *Patologie cywilizacji współczesnej*, Toruń 1999.

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 203–204 (Dz.U. 2021, poz. 2345).

²¹ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2007, s. 1039.

²² Tamże.

²³ Konwencja nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r. (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122).

jest zarówno krajem werbowania ofiar (wywożonych później na Zachód), krajem tranzytowym, a także krajem docelowym (dla ofiar werbowanych na Wschodzie Europy)²⁴. Z racji ciągłej ewolucji i przeobrażeń, jakim podlega przymuszanie ludzi do pracy, trudno jest wyróżnić jedną formę pracy, przy której trzeba się mieć szczególnie na baczności. Jednak wśród najczęściej wymienianych kierunków, w których łatwo o wykorzystanie do pracy przymusowej, wyróżnia się m.in. prace sezonowe, sprzątanie, opiekę nad osobami starszymi, budownictwo i rolnictwo²⁵.

Pamiętać należy, że ofiarą pracy przymusowej jest osoba wywieziona z własnego kraju z pomocą pośrednika, najczęściej przy zastosowaniu przez niego podstępny czy manipulacji, który następnie przejmuje całkowitą kontrolę nad zwerbowanym pracownikiem²⁶. Osoba taka jest więc zmanipulowana, kontrolowana i uzależniona od pracodawcy, pracuje w stosunku poddańczym, bez jakichkolwiek praw pracowniczych.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej nie sformułowano jednoznacznie zakazu pracy przymusowej, jednakże widnieje on w aktach ratyfikowanych przez Polskę, m.in. zakaz ten widać w:

- Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.;
- Konwencji nr 105 Międzynarodowej Organizacji Pracy o zniesieniu pracy przymusowej przyjętej dnia 25 czerwca 1957 r. w Genewie;
- Konwencji nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci przyjętej dnia 17 czerwca 1999 r. w Genewie.

c) handel dziećmi

Zgodnie z Protokołem fakultatywnym do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii²⁷ przyjętej 25 maja 2000 r. w Nowym Jorku „handel dziećmi oznacza jakiegokolwiek działanie lub transakcje, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie osób za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”²⁸.

²⁴ P. Dąbrowski, *Praca przymusowa cudzoziemców w Polsce – analiza zjawiska w wybranych grupach imigranckich*, Warszawa 2014, s. 67.

²⁵ *Badanie handlu ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – sektory w gospodarce podatkowej na wykorzystanie ludzi do pracy przymusowej oraz struktura pomocy dla ofiar pracy przymusowej w Polsce* [w:] *Międzynarodowe działania partnerów społecznych na rzecz zwalczania handlu ludźmi w celu wykorzystywania ich przez pracę. Identyfikacja i ochrona ofiar*, Warszawa 2010.

²⁶ Z. Lasocik, Ł. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – raport z badań*, Warszawa 2010, s. 52.

²⁷ Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii (Dz.U. 2007, nr 76, poz. 494).

²⁸ Art. 2 Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii (Dz.U. 2007, nr 76, poz. 494).

Według szacunków Międzynarodowej Organizacji do Spraw Migracji (IOM) rocznie prehandlowuje się ponad 1,2 mln dzieci²⁹. Można jednak śmiało założyć, że skala tego procederu jest dużo większa, ponieważ ciemna liczba przestępstw³⁰ przy zjawisku na tak ogromną skalę jest nie do przybliżenia. Identyfikacja dzieci będących ofiarami handlu jest trudna z racji ich często młodego wieku i braku możliwości porozumienia się.

Dzieci sprzedaje się zarówno jako dokonanie nielegalnej adopcji, z pominięciem przepisów o przysposobieniu (powiązanej m.in. z polityką jednego dziecka, gdzie pary wolą kupić chłopca niż „ryzykować” dziewczynkę), ale również w celu świadczenia usług seksualnych, żebractwa czy udziału w popełnianiu kolejnych przestępstw oraz w celu wykorzystania do pracy przymusowej. Jest to o tyle trudny proceder, że dotyczy małoletnich o kruchych psychikach, wykorzystywanych przez stosunek zależności od osoby dorosłej i wymuszania na dzieciach pewnych zachowań czy uczuć, czym rzutuje się nie tylko na ich sferę fizyczną, ale i psychiczno-emocjonalną.

d) handel narządami, tkankami i komórkami

Kolejną formą handlu ludźmi jest handel narządami ludzkimi związany z silnie rozwijającą się medycyną transplantacyjną³¹, a także dużym i nieustającym zapotrzebowaniem na ratujące życie narządy, tkanki i komórki. Tu również mamy do czynienia z ciemną liczbą przestępstw, gdyż przestępczość powiązana z poborem i zawłaszczaniem cudzych narządów, tkanek i komórek należy do przestępczości wyjątkowo trudnej do wykrycia. Nie ma jednak wątpliwości, że czarny rynek skupiający się na komercjalizacji ludzkich narządów ciągle kwitnie.

4. Handel ludźmi w polskim porządku prawnym

Polski ustawodawca, w ślad za międzynarodowymi ustaleniami³², również wyprowadził definicję legalną handlu ludźmi. Znajduje się ona w art. 115 §22 Kodeksu karnego, który stanowi, że: „Handlem ludźmi jest werbowanie, trans-

²⁹ *Stop Child Trafficking! The campaign Works! Report of Activities 2003 r.*, s. 3.

³⁰ Ciemna liczba to grupa zdarzeń kryminalnych, w których nie doszło do skazania sprawcy przestępstwa, naprawienia krzywdy i wymierzenia sprawiedliwości z powodu niewykrycia sprawcy. Sprawca pozostaje niewykryty wtedy, gdy przestępstwo pozostaje nieujawnione, zob. J. Stojer-Polańska, S. Kaczan, J. Pulit, B. Michalec, *Ślady osób zaginionych [w:] Przypadki kryminalne. Rola współpracy interdyscyplinarnej w badaniu ciemnej liczby przestępstw*, red. J. Stojer-Polańska, Poznań 2016, s. 27.

³¹ K. Syroka, *Komercjalizacja ciała ludzkiego [w:] Handel narządami. Spory wokół interpretacji przepisów karnych ustawy transplantacyjnej*, red. Z. Lasocik, E. Rekosz, Warszawa 2011, s. 13.

³² Porozumienie międzynarodowe z dnia 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).

port, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej,
- 2) uprowadzenia,
- 3) podstępu,
- 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
- 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6”³³.

Definicja ta musi być stosowana nierozłącznie z art. 189a k.k.³⁴ penalizującym handel ludźmi. W doktrynie podnoszą się jednak głosy, że mimo wprowadzenia definicji legalnej, wciąż brakuje pewnego dookreślenia zachowań, które mogłyby być traktowane jako handel ludźmi, a jednak nie wypełniają wszystkich znamion tego przestępstwa. Jak zauważył M. Filar, definicja ta ma charakter niepełny, a enumeratywnie wymienione czynności nie wypełniają wszystkich zachowań sprawców handlu ludźmi³⁵. Również w orzecznictwie wybijają się głosy dotyczące zawężenia zakresu kryminalizacji po nowelizacji Kodeksu karnego i wprowadzenia tejże definicji. Przykładem jest Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 7 sierpnia 2012 r. o sygn. II AKa 73/12, w którym uznano, że „Przyjęta w art. 115 §22 k.k. definicja w określonych sytuacjach może rodzić bezkarność sprawcy. Ustanowiona przepisem art. 115 §22 k.k. definicja legalna jest definicją pełną, co oznacza, że handlem ludźmi w rozumieniu przepisów kodeksu są wyłącznie te i tylko te zachowania, które zostały taksatywnie wymienione w art. 115 §22 k.k.”³⁶.

³³ Art. 115 §22 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 203–204 (Dz.U. 2021, poz. 2345).

³⁴ Art. 189a k.k.: „§1. Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. §2. Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w §1 podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”.

³⁵ M. Filar, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 615, 616.

³⁶ K. Janczukowicz, *Zmiana zakresu kryminalizacji handlu ludźmi w związku ze zmianą przepisów w 2010 r.*, LEX/el. 2016.

5. Przeciwdziałanie handlowi ludźmi

W Polsce organem odpowiedzialnym za ściganie przestępstwa handlu ludźmi jest Centralny Zespół do walki z Handlem Ludźmi w Centralnym Biurze Śledczym Komendy Głównej Policji³⁷. Wraz z Policją działania służbowe, wynikające z Krajowego planu działań przeciwko handlowi ludźmi (KDP)³⁸, przyjmowanego przez Radę Ministrów RP, realizuje Straż Graniczna. Do głównych celów tego planu zalicza się m.in. podnoszenie społecznej świadomości na temat zjawiska handlu ludźmi, podniesienie kwalifikacji przedstawicieli instytucji i organizacji zaangażowanych w przeciwdziałanie handlowi ludźmi i wsparcie ofiar tego przestępstwa, podniesienie standardu wsparcia udzielanego ofiarom handlu ludźmi (w tym małoletnim ofiarom handlu ludźmi) oraz wzmocnienie współpracy międzynarodowej³⁹.

Na arenie międzynarodowej z procederem handlu ludźmi walczy wiele organizacji zarówno o charakterze powszechnym, jak Organizacja Narodów Zjednoczonych, o zasięgu globalnym – Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji czy organizacji regionalnych, takich jak Rada Europy, Unia Europejska, Rada Państw Morza Bałtyckiego czy Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

Organizacja Narodów Zjednoczonych utworzona po II wojnie światowej⁴⁰ jest jednym z pionierów walki z handlem ludźmi. Organizacja wprowadziła szereg kluczowych dla tego zagadnienia dokumentów, takich jak: Powszechna deklaracja praw człowieka z 1948 r., Międzynarodowe paktów praw człowieka z 1966 r., Konwencję praw dziecka z 1989 r. wraz z Protokołem fakultatywnym w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii z 2000 r., Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z 2000 r. wraz z Protokołem o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi oraz Konwencję w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 1950 r. – jedną z najważniejszych konwencji dotyczącej zjawiska handlu ludźmi. Zgodnie z tą Konwencją za handel ludźmi do celów prostytucji uważa się „1) dostarczanie, zwabianie lub uprowadzanie w celach prostytucji inną osobę, nawet za jej zgodą; 2) eksploataowanie prostytucji innej osoby, nawet za jej zgodą”⁴¹.

³⁷ Fundacja Dzieci Niczyje, *Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie. Charakterystyka zjawiska i regulacje prawne*, <https://wupwarszawa.praca.gov.pl/documents/47726/2859167/Problem%20handlu%20dzie%C4%87mi.pdf/a73793a6-9ed3-456a-bac7-ee56f5f9baaa>.

³⁸ Portal o przeciwdziałaniu handlowi ludźmi, <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2020-2021> (dostęp: 27.05.2022).

³⁹ Tamże.

⁴⁰ <https://www.gov.pl/web/zdrowie/organizacja-narodow-zjednoczonych> (dostęp: 28.05.2022).

⁴¹ Por. art. 1 Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 1950 r., Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278.

Na tym jednak działalność ONZ się nie kończy, a wręcz dopiero rozpoczyna, ponieważ poza uchwalaniem kluczowych dokumentów penalizującym przestępczość wobec wolności i wprowadzaniem w nich definicji legalnych dla poszczególnych działań i przedmiotów ochrony w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych działa wiele programów i biur zajmujących się właśnie zwalczaniem handlu ludźmi. Mowa tu między innymi o Biurze Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości⁴² działającym w 150 krajach i zajmującym się ściganiem przestępców, zapobieganiem handlowi ludźmi i ochroną ofiar handlu. Poza UNODC działa również Specjalny Sprawozdawca ds. Handlu Ludźmi, Rada Praw Człowieka, Specjalny Sprawozdawca ds. Przemocy Wobec Kobiet i wiele innych instytucji, których praca ma charakter zarówno edukacyjny, jak i normatywno-penalizujący.

Międzynarodowa Organizacja do spraw Migracji utworzona w 1951 r. i skupiająca obecnie ponad 100 państw⁴³ również podejmuje wiele działań zmierzających do zwalczania handlu ludźmi. Do jej działań należy m.in. zbieranie danych statycznych dotyczących ofiar, realizowanie badań na temat skali zjawiska, jak i prowadzenie kampanii edukacyjnych.

Rada Europy⁴⁴ to międzynarodowa organizacja rządowa zajmująca się promocją i ochroną praw człowieka, która działa na podstawie jednego z najważniejszych dokumentów powiązanych z ochroną praw człowieka, tj. Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada – 1950 r.⁴⁵. W art. 4 Konwencji umieszczono zakaz handlu ludźmi, ale można go rozpatrywać również z płaszczyzny innych artykułów traktujących chociażby o prawie do życia⁴⁶ czy zakazie tortur, nieludzkiego, poniżającego traktowania bądź karania⁴⁷ czy zakazie niewolnictwa i pracy przymusowej lub obowiązkowej⁴⁸. Kluczowe jest również orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) powołanego w 1959 r. dotyczące zakazu deportacji cudzoziemców do krajów, gdzie groziłoby im nieludzkie, poniżające traktowanie lub karanie albo tortury⁴⁹. Warto również dodać, że to

⁴² United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) – biuro utworzone w 1997 r.

⁴³ IOM UN Migration, <https://www.iom.int/where-we-work> (dostęp: 28.05.2022).

⁴⁴ Rada Europy (Council of Europe) powstała 5 maja 1949 r., <https://www.gov.pl/web/zdrowie/rada-europy> (dostęp: 27.05.2022).

⁴⁵ Konwencja nazywana jest również Europejską konwencją praw człowieka (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).

⁴⁶ Art. 2 Konwencji: „1. Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę”.

⁴⁷ Art. 3 Konwencji: „Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”.

⁴⁸ Art. 4 Konwencji: „1. Nikt nie może być trzymany w niewoli lub w poddaństwie. 2. Nikt nie może być zmuszany do świadczenia pracy przymusowej lub obowiązkowej”.

⁴⁹ M.G. Giammarinaro, *Standardy Rady Europy w zwalczaniu handlu ludźmi* [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006, s. 81–88.

Rada Europy przyjęła wspomnianą już Konwencję w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 3 maja 2005 r.⁵⁰

Unia Europejska (UE), a wcześniej Wspólnota Europejska również przyczyniły się do zwalczania handlu ludźmi, zarówno przez układy z Schengen budujące obszary bez granic i wprowadzające ochronę praw podstawowych do prawa wspólnotowego, jak i poprzez przyjęty w 1997 r. traktat amsterdamski. W traktacie wskazano, że bezpieczeństwo na obszarze Unii Europejskiej ma być osiąganym m.in. poprzez „zapobieganie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej i innej, w szczególności terroryzmu, handlu ludźmi i przestępstw przeciwko dzieciom”⁵¹. Do tego główne organy UE – Rada Unii Europejskiej i Parlament Europejski podjęły szereg dyrektyw ukazujących walkę z handlem ludźmi. Do najważniejszych z nich możemy zaliczyć:

- Dyrektywę Rady 2004/81/WE w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami⁵²;
- Dyrektywę Rady 2004/80/WE odnoszącą się do kompensaty dla ofiar przestępstw⁵³;
- Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar zastępującą decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW⁵⁴;
- Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/WE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej zastępującą decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW⁵⁵.

⁵⁰ Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z dnia 3 maja 2005 r. (Dz.U. 2009, nr 20, poz. 107).

⁵¹ Art. 29 Traktatu o Unii Europejskiej (w wersji traktatu amsterdamskiego) (Dz. Urz. WE C325/21 z 24.12.2004).

⁵² Dyrektywa Rady 2004/81/WE w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami (Dz.Urz. L 261 z 6.08.2004).

⁵³ Dyrektywa Rady 2004/80/WE odnosząca się do kompensaty dla ofiar przestępstw (Dz. Urz. L 261 z 6.08.2004).

⁵⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW (Dz. Urz. L 101 z 15.04.2011).

⁵⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/WE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz. Urz. L 101 z 15.04.2011).

Ponadto w Unii Europejskiej funkcjonuje wiele instytucji zajmujących się zagadnieniami powiązаныmi z handlem ludźmi, jak chociażby:

- Agencja Praw Podstawowych⁵⁶ zajmująca się m.in. problematyką handlu dziećmi;
- Eurojust⁵⁷ – agencja zajmująca się zwiększaniem efektywności organów śledczych i dochodzeniowych w walce z przestępczością transgraniczną i zorganizowaną;
- Grupa Ekspertów do spraw Handlu Ludźmi (GRETA)⁵⁸, na czele której stoi Koordynator UE ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi. Grupa zajmuje się wspieraniem komisji i sporządzeniem opinii w sprawach walki z handlem ludźmi⁵⁹.

W przypadku Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) jedną z kluczowych płaszczyzn działań jest również zwalczanie handlu ludźmi. OBWE zajmuje się rekomendowaniem państwom członkowskim form działania w przypadku śledztw i dochodzeń, sposobów działań prewencyjnych, ale i zasad udzielania pomocy ofiarom tego procederu. Do podejmowania tych działań powołany został Specjalny Przedstawiciel i Koordynator ds. Walki z Handlem Ludźmi⁶⁰.

Liczba działań podejmowanych przez poszczególne organizacje pozwala zauważyć, iż za wszelką cenę starają się zwalczyć ten przestępczy proceder. Nie tylko wprowadzają dokumenty penalizujące handel ludźmi, ale również udzielają pomocy ofiarom czy prowadzą kampanie edukacyjne, dzięki którym jest większa szansa na uniknięcie stania się ofiarą tegoż przestępstwa. Jest to znak, że społeczność międzynarodowa z należytą powagą odnosi się do tego palącego problemu.

6. Przeszkody w walce z handlem ludźmi

Chociaż funkcjonuje wiele organizacji i organów na gruncie państwowym i międzynarodowym, które starają się zwalczać handel ludźmi, to mimo wszystko napotykać na swojej drodze pewne przeszkody. Do przeszkód tych z pewnością zaliczyć można łamanie praw człowieka w postaci braku

⁵⁶ https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/fra_pl (dostęp: 27.05.2022).

⁵⁷ <https://www.eurojust.europa.eu/> (dostęp: 27.05.2022).

⁵⁸ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi. Mechanizm monitoringu.

⁵⁹ Zakres obowiązków i kompetencji – Grupa Ekspertów ds. Handlu Ludźmi, Dz.U.U.E.C.2008.14.23.

⁶⁰ Ministerial Council Decision No. 2, Combating Trafficking in Human Beings (2003), <http://www.osce.org/odihr/23866> (dostęp: 28.05.2022).

swobodnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości⁶¹. Ofiary handlu ludźmi nie znają swoich praw lub nie są o nich dostatecznie poinformowane i nie wiedzą, że to, co je spotkało, jest ściganie prawnie. Rozwiązaniem w tej sytuacji wydaje się jeszcze większe nagłaśnianie kampanii edukacyjnych, które pozwolą dotrzeć z tymi jakże podstawowymi informacjami do szerszego grona odbiorców. Kolejną przeszkodą jest marginalizacja bądź wiktymizacja ofiar handlu ludźmi. Ofiary są obarczane winą za krzywdę, jakiej doznały, zazwyczaj przez stereotypowe podejście opinii publicznej. Z tym wiąże się kolejna przeszkoda – problem z identyfikacją ofiar. Jeśli nie zostało zgłoszone zaginięcie, to osoby nie identyfikuje się jako ofiary handlu ludźmi i w tym miejscu powiększa się ciemna liczba przestępstw. Nie uważa się ich za pokrzywdzonych również wtedy, gdy same nie zgłoszą zaistnienia takiego przestępstwa. Ze względu na poczucie wstydu lub brak dostatecznej pewności, że dane przestępne zachowanie należy zgłaszać, ludzie nie chcą przekazywać takich informacji organom. I tu również jedynym wyjściem z sytuacji nieskutecznej identyfikacji ofiar handlu ludźmi wydaje się być tworzenie i nagłaśnianie kampanii społecznych i edukacyjnych oraz dawanie poczucia bezpieczeństwa przy zgłaszaniu przestępstw, przy przybliżaniu działalności organów zwalczających handel ludźmi.

7. Podsumowanie

Niewolnictwo XXI wieku to problem o skali światowej, którego nie należy marginalizować. Żyjąc w czasach współczesnych, każdy chciałby i powinien mieć zagwarantowaną wolność i godność, których nikt nie powinien mu odbierać. Handel ludźmi narusza podstawowe prawa człowieka i łamie wszelkie zasady moralnego czy etycznego postępowania. Sprawcy tego procederu traktują bliźnich jak przedmioty, którymi mogą swobodnie rozporządzać, natomiast ofiary są odzierane z godności i poczucia bezpieczeństwa. W celu walki z tym powstało wiele aktów prawnych i instytucji działających zarówno w kraju, jak i na skalę międzynarodową. Jednakże sama świadomość prawna nie wystarczy, społeczeństwa powinny aktywnie włączać się w walkę z handlem ludźmi, rozpowszechniając kampanie edukacyjne i zdecydowanie zaprzestać obwiniania ofiar.

⁶¹ Ogólne informacje dotyczące handlu ludźmi: <https://www.kielce.uw.gov.pl/pl/urząd/polityka-spoeczna/przeciwdziałanie-handlo/ogolne-informacje/ogolne-informacje-dotyc/10828,Ogolne-informacje-dotyczace-handlu-ludzmi.html> (dostęp: 28.05.2022).

Bibliografia

- Badanie handlu ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – sektory w gospodarce podatne na wykorzystanie ludzi do pracy przymusowej oraz struktura pomocy dla ofiar pracy przymusowej w Polsce* [w:] *Międzynarodowe działania partnerów społecznych na rzecz zwalczania handlu ludźmi w celu wykorzystywania ich przez pracę. Identyfikacja i ochrona ofiar*, Warszawa 2010.
- Biezuńska-Małowist I., Małowist M., *Niewolnictwo*, Warszawa 1987.
- Dąbrowski P., *Praca przymusowa cudzoziemców w Polsce – analiza zjawiska w wybranych grupach imigranckich*, Warszawa 2014.
- Filar M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Fundacja Dzieci Niczyje, *Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie. Charakterystyka zjawiska i regulacje prawne*, <https://wupwarszawa.praca.gov.pl/documents/47726/2859167/Problem%20handlu%20dzie%C4%87mi.pdf/a73793a6-9ed3-456a-bac7-ec56f5f9baaa>.
- Giammarinaro M.G., *Standardy Rady Europy w zwalczaniu handlu ludźmi* [w:] *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2007.
- Janczukowicz K., *Zmiana zakresu kryminalizacji handlu ludźmi w związku ze zmianą przepisów w 2010 r.*, LEX/el. 2016.
- Jurewicz J., *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011.
- Lasocik Z., Wieczorek Ł., *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – raport z badań*, Warszawa 2010.
- Liedel K., *Transsektorowe obszary bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011.
- Mościcki S., *Niewolnictwo w czasach współczesnych* [w:] *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko bezbronnym*, red. J. Stojer-Polańska, Poznań 2020.
- Runiewicz-Jasińska R., *Handel ludźmi – współczesna zbrodnia przeciwko godności. Kazus europejskich szlaków handlowych* [w:] *Zbrodnia i kara. Ludobójstwo – zbrodnie wojenne – zbrodnie przeciwko ludzkości*, red. W. Waclawczyk, K. Żarna, Toruń 2011.
- Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko bezbronnym*, Poznań 2020.
- Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko kobietom*, Poznań 2019.
- Stojer-Polańska J., Kaczan S., Pulit J., Michalec B., *Ślady osób zaginionych* [w:] *Przypadki kryminalne. Rola współpracy interdyscyplinarnej w badaniu ciemnej liczby przestępstw*, red. J. Stojer-Polańska, Poznań 2016.
- Stop Child Trafficking! The campaign Works! Report of Activities 2003*.
- Syroka K., *Komercjalizacja ciała ludzkiego* [w:] *Handel narządami. Spory wokół interpretacji przepisów karnych ustawy transplantacyjnej*, red. Z. Lasocik, E. Rekosz, Warszawa 2011.
- Świętochowska U., *Patologie cywilizacji współczesnej*, Toruń 1999.
- Trybus M., Wilk T., *Przestępstwa rzadko podejmowane przez organy ścigania. Aspekty kryminalistyczne, materialnoprawne i procesowe*, Rzeszów 2013.

Netografia

- Global Report of Trafficking in Persons 2020, UNODC (dostęp: 27.05.2022).
<https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2020-2021> (dostęp: 27.05.2022).
- <https://www.eurojust.europa.eu/> (dostęp: 27.05.2022).
- https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/fra_pl (dostęp: 27.05.2022).

- <https://www.gov.pl/web/zdrowie/organizacja-narodow-zjednoczonych> (dostęp: 28.05.2022).
- <https://www.gov.pl/web/zdrowie/rada-europy> (dostęp: 27.05.2022).
- <https://www.kielce.uw.gov.pl/pl/urząd/polityka-społeczna/przeciwdziałanie-handlo/ogolne-informacje/ogolne-informacje-dotyc/10828,Ogolne-informacje-dotyczace-handlu-ludzmi.html> (dostęp: 28.05.2022).
- <https://www.iom.int/where-we-work> (dostęp: 28.05.2022).
- <https://www.unic.un.org.pl/crime-congress-2015/handel-ludzmi/2695> (dostęp: 28.05.2022).
- Ministerial Council Decision No. 2, Combating Trafficking in Human Beings (2003), <http://www.osce.org/odhr/23866> (dostęp: 28.05.2022).
- The International Labor Organization, [humantraffickinghotline.org](https://www.ilo.org/global/press-room/newsroom/press-releases/2015/05/20150521001.htm) (dostęp: 27.05.2022).

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/WE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW (Dz. Urz. L 101 z 15.04.2011).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW (Dz. Urz. L 101 z 15.04.2011).
- Dyrektywa Rady 2004/80/WE odnosząca się do kompensaty dla ofiar przestępstw (Dz. Urz. L 261 z 6.08.2004).
- Dyrektywa Rady 2004/81/WE w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami (Dz. Urz. L 261 z 6.08.2004).
- Europejska konwencja praw człowieka (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
- Konwencja nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 (Dz.U. 1959, nr 20, poz. 122).
- Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 1950 r. (Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278).
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (Dz.U. 2009, nr 20, poz. 107).
- Porozumienie międzynarodowe z 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).
- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii (Dz.U. 2007, nr 76, poz. 494).
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160).
- Traktat o Unii Europejskiej (w wersji traktatu amsterdamskiego) (Dz. Urz. WE C325/21 z 24.12.2004).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 203–204 (Dz.U. 2021, poz. 2345).

Streszczenie

Handel ludźmi jest zjawiskiem o szerokiej skali i jednocześnie jednym z największych wyzwań stawianych współcześnie przed państwami i społeczeństwami. Może przybierać różne

formy – od wykorzystania seksualnego przez handel dziećmi aż po pracę przymusową i handel narządami. Mimo penalizacji tego procederu, wciąż się rozwija i corocznie poszerza liczbę swych ofiar. Z tego powodu powinniśmy ze zdwojoną siłą z nim walczyć, by każdy mógł żyć jako człowiek wolny i nieodarty z godności.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, niewolnictwo, wykorzystanie seksualne, praca przymusowa, przestępstwo.

Summary

Trafficking in human beings is a phenomenon on a large scale and, at the same time, one of the greatest challenges facing states and societies today. It can take many forms, from sexual abuse and child trafficking to forced labor and organ trafficking. Despite the criminalization of this practice, it is still developing and increasing the number of its victims every year. For this reason, we should fight him with redoubled strength, so that everyone can live as a free and dignified person.

Key words: human trafficking, slavery, sexual exploitation, forced labor, crime.